

*Rudi KLANJŠEK**

STANOVANJSKO-BIVANJSKA PROBLEMATIKA IN OCENA ZDRAVJA MED MLADIMI V SLOVENIJI V KONTEKSTU NEUGODNIH STRUKTURNIH RAZMER IN BIVANJSKIH PREFERENC**

Povzetek. Stanovanjsko-bivanjska problematika mladih v Sloveniji se pogosto izpostavlja kot eden izmed ključnih problemov mladih, a le redko v okviru drugega, za mlade in družbo prav tako ključnega področja – področja zdravja. Glavni namen pričujočega članka zato je, da se v okviru celostne analize poti na reprezentativnem vzorcu slovenskih mladih, starih med 15 in 29 let, preveri, ali in kako so stanovanjski status, bivanjske razmere in strah pred stanovanjsko problematiko povezani z oceno stresa in zdravja pri mladih. Ker pretekle študije kažejo, da so razlike v stanovanjsko-bivanjskem položaju mladih pogostokrat odraz razlik v njihovem ekonomskem položaju, je bila v analizo vključena še ocena ekonomskega položaja družine. Rezultati pokažejo, da obstojijo statistično značilne posredne in neposredne vezi med ekonomskim položajem družine, bivanjskimi razmerami in strahom pred stanovanjsko problematiko, ki se statistično značilno povezuje z občutenjem stresa, ta pa z oceno zdravja mladih. Pokaže se še, da so bivanjske razmere tudi neposredno povezane z oceno zdravja med mladimi.

Ključni pojmi: stanovanjsko-bivanjski problem, mladi, ekonomski položaj, stres, zdravje

548

Uvod

Stanovanjsko-bivanjska problematika je v samem osišču mladega posameznika, in to ne le zato, ker je imeti svoj »prostor« mogoče razumeti kot enega izmed kulturno induciranih eksistenčnih mejnikov, katerega nerealizacija lahko posameznike navda z občutkom neuspeha (Baert, Morgan in Ushiyama, 2022). Imeti »streho nad glavo« se veže tudi na temeljno

* Dr. Rudi Klanjšek, izredni profesor, Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Slovenija.

** Izvirni znanstveni članek.

DOI: 10.51936/tip.59.2.548-567

človekovo potrebo po varnosti, po preživetju, zadovoljitev le-te pa vpliva na procese osebnostne rasti, osamosvajanja in demografsko reprodukcijo (Kuhar, 2012; Mandič, 2008; 2009). Bivališče in njegova neposredna okolica sta tudi dejavnika tega, kje in kako se posameznik vključuje v družbo, v družbene mreže (Uršič, 2021).

Področje stanovanjske preskrbe in oskrbe prebivalstva je torej pomembno na več ravneh, a je – tako kot vsa druga – tudi to podvrženo družbenim sprememba, ki naj bi jih v zadnjih desetletjih zaznamovali procesi deinstitucionalizacije, fluidizacije in porast tveganja (Baumann, 2002). Kot nakaže Bentleyjeva s sodelavci (2016), je »družba tveganja« (Beck, 1986/1992) pomembno vplivala (in še vpliva) na stanovanjsko preskrbo/oskrbo in stanovanjske politike po vsem svetu. Ti vplivi se naj bi kazali: v slabljenju obsega stanovanjskih subvencij; v slabljenju stanovanjske varnosti tistih, ki so si sicer uspeli zagotoviti t.i. »socialna stanovanja«; v stagnaciji neprofitne gradnje in neprofitnega najema, ki posameznike, ki želijo razrešiti stanovanjsko problematiko, vse bolj sili na trg, s tem pa v vse večjo stisko, negotovost in slabše bivanjske razmere (ibid.). Višje cene najema/lastnine se namreč pogosto odražajo v sprejemanju slabih bivanjskih razmer, ki jih npr. zaznamujejo nizka stopnja bivanjske varnosti, bivanje v tesnih in vlažnih prostorih, v okolju, ki je slabo infrastrukturno opremljeno in družbeno dezorganizirano ipd. (Shaw in McKay, 1972).

Stanovanjsko-bivanjske razmere in preference mladih v Sloveniji

Podatki evropskega statističnega urada, ki slabe pogoje bivanja meri v okviru indeksa stanovanjske deprivacije¹ (SD), tezi o splošnem poslabševanju bivanjskih razmer (ko gre za Evropsko unijo) sicer ne pritrjujejo povsem. Delež ljudi, ki jih pesti SD, je na ravni EU leta 2010 znašal 6,1 odstotka, leta 2019 (zadnji podatek) pa 4 odstotke. Enak trend velja tudi za Slovenijo – če je leta 2010 SD prizadela 15,4 odstotka ljudi, je bilo takšnih leta 2020 samo še 3 odstotke. Tudi mlade (15–29) SD pesti vse manj. Delež mladih v primežu SD je leta 2010 znašal 19,8 odstotka, leta 2020 pa 4,9 odstotka ($EU_{2010} = 8,6\%$, $EU_{2019} = 6,1\%$) (Eurostat, 2022).

Izboljšanje bivanjskih razmer mladih se odraža tudi v okviru nacionalnih raziskav mladine (Lavrič in Klanjšek, 2010; Uršič, 2021). Rezultati teh analiz so pokazali, da leta 2020 večina mladih (84%) svoje bivanjske razmere ocenjuje kot dobre ali zelo dobre, pri čemer je opazno porastel delež tistih, ki svoje razmere ocenjujejo kot zelo dobre (29,7% → 39,6%).

¹ Stanovanjska deprivacija je opredeljena kot delež populacije, ki živi v pretesnih prostorih, pri čemer je izpolnjen še vsaj eden izmed kriterijev: puščajoča streha, odsotnost notranje kopalnice/stranišča, temni prostori (Eurostat, dostopno prek https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Severe_housing_deprivation_rate).

A kot opozarja Uršič (2021: 175), je to zadovoljstvo v precejšnji meri odraz nezmožnosti udejanjanja oziroma težavnosti realizacije »lastnih«² stanovanjskih želja in potreb. Tako na primer približno polovica mladih (pribl. 47 %), ki ocenjuje svoje bivanjske razmere kot dobre, in 37,9 odstotka, ki jih ocenjuje kot zelo dobre, obenem meni, da ima tudi stanovanjski problem (ibid.: 172). Zakaj tako, se razkrije ob dejstvu, da si večina slovenskih mladih (81 %; Uršič, 2021: 176) želi živeti v lastniškem stanovanju ali hiši, pri čemer izrazito prevladuje želja po svoji hiši pred svojim stanovanjem (91 % hiša, 9 % stanovanje; ibid.).³

Situacija na trgu nepremičnin realizaciji teh preferenc, predvsem zaradi rasti cen nepremičnin, ni naklonjena. Te so se v Sloveniji v obdobju 2015–2021 dvignile za dobrih 49 odstotkov, najbolj v zadnjem letu oziroma dveh. Konkretno, v prvem polletju 2021 (v primerjavi z drugim polletjem leta 2020) so se zvišale za okoli osem odstotkov (SURs, 2022), kar pomeni najvišjo polletno rast cen od časov pred krizo nepremičninskega trga leta 2008. Rast cen je bila v določenih delih države – Ljubljana in okolica, Obala – sicer še višja. Znašala je med 10 in 12 odstotkov (GURS, 2021).

Rast cen po eni strani poganjata omejena ponudba in rast cen gradbenega materiala, po drugi strani pa povpraševanje, ki se zaradi zgodovinsko nizkih obrestnih mer in velikih prihrankov prebivalstva lahko realizira na trgu. Pri tem je pomembno upoštevati ugotovitve zadnjega poročila Geodetske uprave RS (2021), ki nakazujejo, da nizke obrestne mere in visoki prihranki ne krepijo le nakupov nepremičnin za lastno uporabo, temveč tudi naložbene nakupe in investicije v gradnjo novih stanovanj za tržno prodajo.

Takšne strukturne razmere najbolj prizadenejo tiste, ki imajo relativno šibkejšo pozicijo na trgu dela in posledično na trgu kreditov. V tej skupini so tudi mladi (Mandič, 2009), saj so nadpovprečno zastopani v skupini tistih, ki

² Kot nakaže Baert s sodelavci (2022), so lahko bivanjske preference kulturno inducirane (gl. tudi Libman, Fields in Saegert, 2012).

³ Navdušenost nad specifičnimi oblikami bivanja med slovenskimi mladimi je povezana z reprodukcijo ustaljenih bivanjskih vzorcev in z dosedanjimi praksami prostorskega razvoja oz. suburbanizacije Slovenije in razpršene poselitve (Uršič, 2021; Hočevar idr., 2018), povezana pa je tudi z razmeroma majhnim fondom nepremičnin, ki so na voljo za neprofitni najem. To potencialne iskalce potiska v tržni najem, ki ga zaznamuje (ne)želena visoka raven nestabilnosti, tako v smislu najema samega (cena, trajanje) kot tudi v smislu urejenosti razmerja med najemnikom in najemodajalcem. Anketa Mladinskega sveta Slovenija je namreč pokazala, da je 95 odstotkov vprašanih poročalo o kršitvah njihovih pravic in nezakonitih ravnanjih najemodajalcev – najemniki pogostokrat živijo brez (veljavnih) pogodb, najemodajalci pogosto ne plačujejo davka, ne opravljajo nujnih vzdrževalnih del, stroške vzdrževanja in rezervnega sklada prevajajo na najemnika, omejujejo pa tudi obiske in vdirajo v zasebnost (povz. po MMC, 24. 5. 2016, dostopno prek <https://www.rtvslo.si/slovenija/tezave-mladih-najemnikov-zanemarjena-stanovanja-nenapovedani-vstopi-lastnikov/393846>; MSS 2010/2019). Nadalje, »želja po lastni hiši« je, kot nakazano, lahko tudi kulturno inducirani cilj, pri tem pa ni nujno, da ima ta inducirano zgolj lokalni značaj. Lahko je indikator individualizacije oziroma materialistične kulturne matrice neskončnih pričakovanj, ki vrednost in vidnost človeka presoja na osnovi materialnega uspeha in z njim povezanih zmag (lastnina), kar posameznike motivira v preferiranje specifičnih bivanjsko-stanovanjskih oblik, ki so v takšni kulturi dojete kot znamenje uspeha.

so v zaposleni v atipičnih⁴ oblikah dela (Klanjšek in Kobše, 2018; Klanjšek, Deželan in Vombergar, 2021), tj. v oblikah, ki jih zaznamujeta nestalnost dohodka in posledično nizka kreditna boniteta oziroma sposobnost. V tem kontekstu ne preseneča, da je strah pred stanovanjskim problemom med mladimi močno navzoč in da se krepi – če je bil leta 2010 stanovanjski problem (zelo) žgoč za slabo tretjino mladih (31,4%), je ta delež leta 2020 zrasel na 44,2 odstotka (Uršič, 2021: 168).

Sklep, ki ga je mogoče tozadevno oblikovati, je, da določeno izboljšanje materialnega položaja mladih, tako kot materialnega položaja njihovih izvornih družin (realna rast povprečnega osebnega dohodka, zgodovinsko nizka stopnja brezposelnost med mladimi) (Klanjšek, Deželan in Vombergar, 2021), v povprečju ni uspelo kompenzirati vpliva kulturnih (želja po lastništvu, preference glede tipa bivanja kot elementa določenih življenjsko-stilskih usmeritev) in ekonomskih dejavnikov (rast cen) onkraj zmanjšanja stanovanjske deprivacije. Drugače, čeprav so se razmere za bivanje mladih v povprečju objektivno popravile in se to kaže tudi v njihovi subjektivni percepciji teh razmer, so se na drugi strani okrepli strukturni razlogi (rast cen, neurejen trg najema), ki mladim onemogočajo realizacijo bivanjskih preferenc. To dobro ponazarja dejstvo, da mladi, ko gre za ovire pri reševanju njihove stanovanjske problematike, večinsko izpostavljajo probleme, ki so povezani s finančnimi sredstvi pri nakupu ali najemu stanovanja. Ti segajo od nezmožnosti nakupa lastne nepremičnine s povprečno plačo, nezmožnosti pridobitve primernega kreditiranja pa vse do nezmožnosti zagotovitve ustreznega bivanjskega tipa oz. prilagoditve zelenemu bivanjskemu stilu, tako z vidika opreme kot lokacije stanovanja (gl. Uršič, 2021: 168–169).

Da se pogoji realizacije bivanjskih preferenc med mladimi poslabšujejo, se nakazuje tudi v tem, da se je v obdobju 2010–2020 zmanjšal delež mladih, ki živijo v svoji nepremičnini oz. nepremičnini v lasti partnerja, in v tem, da se je v enakem obdobju povečal delež najemnikov (Uršič, 2021). Premik v smeri pogostejšega (vse dražjega) najema nepremičnin, kljub drugačnim bivalnim preferencam mladih, gre tako prvenstveno pojasnjevati z oteženim dostopom mladih in njihovih družin do finančnih virov za nakup nepremičnin (ibid.: 186).

Stanovanjsko-bivanjski problem in zdravje

Neugodne strukturne razmere v okviru izraženih bivanjskih preferenc med mladimi predstavljajo, kot je bilo uvodoma nakazano, večplasten

⁴ Ko govorimo o netipičnih zaposlitvah, govorimo o začasnih, negotovih, nestalnih, tj. prekarnih zaposlitvah, ki jih v primerjavi s stalno zaposlitvijo za nedoločeni čas spremljajo nižje ravni socialne, ekonomske in pravne varnosti. Gre predvsem za (neprostoVOLjne) (samo)zaposlitve za določeni čas, pogodbeno delo, delo prek agencij ipd.

družbeni problem, ki se najpogosteje analizira z vidika ekonomske in socialne politike (ponudba, povpraševanje, cene na trgu nepremičnin, stanovanjska deprivacija, revščina in stanovanjska politika; prim. Blagojevič idr., 2020), z vidika demografskih izzivov (načrtovanje družine, vprašanje stanovanjske problematike in rodnosti; prim. Lavrič in Klanjšek, 2010; Mandič, 2009) ter z vidika kulture, predvsem v smislu vrednotnih orientacij in vedenjskih vzorcev (osamosvajanje in pozno odseljevanje od doma, podaljševanje mladosti) (prim. Kuhar, 2012; Uršič in Hočevar, 2007). A kot kažejo različne študije, ima otežen dostop do cenovno ugodnih, varnih in kvalitetnih stanovanj tudi neposredne in posredne učinke na zdravje (prim. Park in Jung, 2019; Rubin in Ponsor, 2019; Chung idr., 2020), pri čemer se pogostokrat izpostavlja duševna komponenta (prim. Bentley, Baker in Mason, 2012; Green idr., 2013; Chung idr., 2020; Seo in Park, 2021), ki predstavlja vedno večji javnozdravstveni izziv v Sloveniji (NIJZ, 2018; MZ, 2018) in drugod (APA, 2004; OWD, 2022).⁵

Otežen dostop lahko na primer krepí sindrome depresije (Park in Jung, 2019), proži skrbi in stres (prim. Green idr., 2013; Libman, Fields in Saegert, 2012), za katerega je znano, da ima mnogotere učinke na psihofizično zdravje. Stres se povezuje s srčno-žilnimi obolenji (prim. Osborne idr., 2020), čezmerno telesno težo in diabetesom (prim. Madhu idr., 2019), slabitvijo imunskega sistema (prim. Househam idr., 2017), prebavnimi motnjami (prim. Cherpak, 2019) in duševnimi težavami (depresija, jeza, anksioznost, samopoškodovno vedenje) (prim. Rukmen idr., 2020).

Stres, ki se napaja iz skrbi, strahov in frustracij, lahko torej igra vlogo posrednika med različnimi razsežnostmi stanovanjsko-bivanjske problematike in zdravjem (Libman, Fields in Saegert, 2012), pri čemer otežen dostop do ustreznih bivanjskih enot seveda ni edina kategorija, ki lahko ima posredne in neposredne vplive na psihofizično zdravje posameznika. Hernandez in Swope (2019; gl. tudi Rubin in Ponsor, 2019) izpostavljata štiri dimenzije stanovanjsko-bivanjskega problema, ki izkazujejo posreden in neposreden vpliv na psihofizično zdravje: stabilnost, dostopnost, kvaliteta prostora, v katerem bivamo,⁶ ter kvaliteta širšega okolja.⁷ Tako se na primer kaže neposredna vez med neustreznimi bivanjskimi razmerami (vlaga, neustrezno ogrevanje, neustrezna osvetljenost ipd.) in zdravjem (prim. Baker idr., 2016; Navarro, Ayala in Labeaga, 2010; Thomson idr., 2009) ter med nestabilno stanovanjsko pravico in zdravjem (prim. Hernandez in Swope, 2019; Rubin in Ponsor, 2019; Park in Jung, 2019).

⁵ Podatki za na primer OECD kažejo, da se je prevalenca težav, povezanih z duševnim zdravjem, povečala za 4 odstotke v obdobju 1990–2019 (OWD, 2022).

⁶ Sanitarne razmere, osvetlitev, vlažnost, velikost ipd.

⁷ Lokacija – infrastrukturna opremljenost, dostop do družbenih in zaposlitvenih možnosti, izpostavljenost hrupu ipd.

Na osnovi povedanega je mogoče sklepati, da je učinek večdimenzionalne stanovanjsko-bivanjske problematike na fizično zdravje lahko neposreden, predvsem ko gre za slabe bivanjske razmere (kot jih na primer opredeljuje koncept stanovanjske deprivacije), in posreden v smislu, da na primer otežen dostop in nestabilna stanovanjska pravica prožita skrb/strah/stres, ki posledično poslabšuje duševno, s tem pa tudi fizično zdravje posameznika.

Ko gre za odnos med stanovanjsko-bivanjsko problematiko in zdravjem, je torej mogoče identificirati množstvo dejavnikov in množstvo možnih posrednih in neposrednih povezav, skupaj pa se kaže, da področja zdravja ni mogoče ločiti od stanovanjsko-bivanjske problematike. To navsezadnje potrjuje tudi Svetovna zdravstvena organizacija (WHO), ki stanovanjsko-bivanjsko problematiko uvršča med glavne družbene dejavnike zdravja (WHO, 2017; gl. tudi Park in Jung, 2019). V tem oziru je nekoliko presenetljivo, da domača literatura, vsaj kolikor je avtorju znano, odnosa med različnimi dimenzijami stanovanjsko-bivanjske problematike in zdravjem mladih, ki je skupaj z dobrim počutjem opredeljeno kot eno izmed enajstih ključnih področij Evropske strategije za mlade 2019–2027 (Csuday, 2019), neposredno ne naslavlja.

Eden izmed razlogov je gotovo ta, da v Sloveniji ne obstaja baza podatkov oziroma raziskava, ki bi izrecno vključevala in naslavljala različne dimenzije stanovanjsko-bivanjske problematike in zdravja. Kar sicer ni »slovenska posebnost«. O tem, da je odnos med stanovanjsko-bivanjsko problematiko in zdravjem relativno šibko zastopan v znanstveni literaturi, še posebej glede na »težo« obeh področij, poročajo tudi drugod (prim. Baker idr., 2016; Navarro idr., 2010; Park in Jung, 2019).

Študija predstavljena v članku

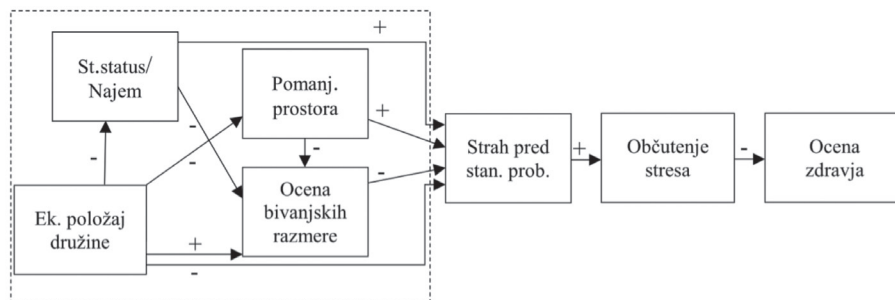
Glede na izpostavljeno pomanjkanje domačih empiričnih študij, ki bi analizirale odnos med različnimi dimenzijami stanovanjsko-bivanjske problematike in zdravjem mladih, je glavni namen pričujoče študije nasloviti to vrzel. Natančneje, študija prek analize poti na reprezentativnem vzorcu slovenskih mladih, starih med 15 in 29 let, preverja, ali in kako so stanovanjski status (najem/lastna nepremičnina – aspekt stabilnosti), bivanjske razmere (pomanjkanje prostora, slabe bivanjske razmere – aspekt kvalitete/stanovanjske deprivacije) (Hernandez in Swope, 2019) in zaznava stanovanjske problematike (strah pred stanovanjskim problemom) posredno (prek občutenja stresa) (Libman, Fields in Saegert, 2012) in neposredno povezani s posameznikovo oceno zdravja. Ker študije kažejo, da je družbena razporeditev stanovanjsko-bivanjske problematike vezana na ekonomski položaj (prim. Hernandez in Swope, 2019; Libman, Fields in Saegert, 2012), je bila v analizo vključena tudi mera ekonomskega položaja družine mladih.

Pričujoča študija predstavljena v članku – poleg tega da dopolnjuje vrzel v domači literaturi – tako sledi pozivu znanstvene skupnosti po hkratni analizi odnosa med različnimi razsežnostmi stanovanjsko-bivanjske problematike in zdravjem (prim. Hernandez in Swope, 2019), k temu pa oddaja še uvid, če oziroma koliko je ta odnos neposreden, kjer je analizirana posredujoča vloga strahu in stresa.

Študija predstavljena v članku se konceptualno naslanja na splošno teorijo napetosti (GST – General Strain Theory; Agnew, 1992), ki neugodne dogodke in razmere – te na primer vključujejo situacije, v katerih posameznik ne more realizirati lastnih/kulturno induciranih želj in preferenc – vidi kot vir napetosti/stresa. Slednje se lahko odraža na različne načine (po GST v odklonskem vedenju), lahko pa tudi v slabšem zdravju (prim. Cannuscio idr., 2012; Seo in Park, 2021, Green idr., 2013; Osborne idr., 2020; Madhu idr., 2019; Househam idr., 2017; Cherpak, 2019; Rukmen idr., 2020). Študija v tem oziru predpostavlja, da so različne dimenzije neugodnih stanovanjsko-bivanjskih razmer, ki jih pogojuje slabši ekonomski položaj, prožilec strahu (pred stanovanjskim problemom), to pa se odraža v višji ravni stresa, ki posledično slabi oceno zdravja med mladimi. Konceptualni model s predpostavljenimi povezavami je prikazan na sliki 1.

554

Slika 1: KONCEPTUALNI MODEL – STANOVANJSKO-BIVANJSKA PROBLEMATIKA IN OCENA ZDRAVJA

Opomba: »-« predpostavlja negativno povezavo med spremenljivkama, »+« pa pozitivno.

Vir: Mladina 2020 (Lavrič idr., 2020).

Metoda

Vzorec

Za potrebe pričujoče raziskave je bil uporabljen reprezentativen vzorec mladih (15–19 let, $N = 1200$, 53 % moški, $M_{\text{starost}} = 22,5$; $SD = 4,25$), oblikovan za potrebe nacionalne raziskave Mladina 2020. Vzorčenje je potekalo

na osnovi podatkov Centralnega registra prebivalcev Slovenije, ciljna populacija pa je bila predhodno stratificirana glede na 12 statističnih regij in 6 tipov naselja (1: nekmečko naselje pod 2000 prebivalcev, 2: kmečko naselje pod 2000 prebivalcev; 3: naselje med 2000 in 10.000 prebivalcev, 4: naselje nad 10.000 prebivalcev, 5: Maribor, 6: Ljubljana). Osebe/vzorčne enote smo v vzorec izbrali s pomočjo dvostopenjskega vzorčenja. Na prvi stopnji je bilo na osnovi Skupnih popisnih okolišev (Cluster of Enumeration Areas – CEA) izbranih 240 primarnih vzorčnih enot (Primary Sampling Unit – PSU) oz. vzorčnih točk, s katerimi za namen izdelave vzorcev razpolagajo na Statističnem uradu Republike Slovenije. Primarne vzorčne enote (PSU) so bile izbrane naključno z verjetnostjo, sorazmerno velikosti CEA glede na definicijo ciljne populacije ter predhodno stratificirano po regijah in tipih naselja. Na drugi stopnji je bilo znotraj vsake od izbranih primarnih vzorčnih enot (PSU) z enostavnim naključnim vzorčenjem izbranih 15 oseb. Načrtovani vzorec je bil torej sestavljen iz 3600 oseb (240 PSU x 15 oseb = 3600 oseb), kar je bilo – z vidika zagotavljanja najmanj 1200 izpolnjenih anket ob sorazmerno neugodnih razmerah za anketiranje v luči epidemičnih razmer – ocenjeno kot zadostno. Stopnja sodelovanja oz. odzivnosti je znašala 42,0 % in je bila na ravni, ki jo z vidika reprezentativnosti vzorca mogoče označiti kot metodološko sprejemljivo in je v okviru doseženih odzivnih stopenj v podobnih raziskavah.

Merski instrument

Ekonomski položaj. Ekonomski položaj je bil preučevan prek subjektivne ocene materialnega položaja »svoje družine«: »Kako ocenjuješ materialni položaj svoje družine glede na slovensko povprečje?« 1 = Zelo podpovprečno, 5 = Zelo nadpovprečno.

Stanovanjski status. Stanovanjski status je bil opazovan prek indikatorja »Ali je nepremičnina, v kateri živiš ...?« 1 = V tvoji lasti in/ali v lasti partnerja/ke, 2 = V lasti staršev (tvojih in/ali partnerjevih), 3 = V najemu, 4 = Drugo. Ta spremenljivka je bila za potrebe pričujoče analize dihotomizirana na način, da so vsi respondenti, ki ne živijo doma in so v najemu, dobili vrednost »1«, ostali pa vrednost »0«. Ta indikator je sicer vključeval zgolj tiste, ki ne živijo več pri svojih starših in skrbnikih (N = 279, 23,3 % vzorca).

Bivanjske razmere. Analiza bivanjskih razmer je bila izvedena prek dveh indikatorjev: 1) »Kako bi ocenil/a stanovanjske razmere v prostoru, kjer preživiš večino svojega časa?« 1 = Zelo slabe/neprimerne za bivanje, 5 = Zelo dobre. 2) »Ali v nepremičnini, kjer živiš (oz. v prostoru, kjer preživiš večino svojega časa), občutiš pomanjkanje prostora?« 1 = Ne, 2 = Da.

Strah pred stanovanjskim problemom. Percepcija stanovanjskega problema je bila preučevana v okviru nabora vprašanj, ki so naslavljala različne

strahove/skrbi mladih. Strah pred stanovanjskim problemom je bil merjen na naslednji način: »Našteti je nekaj možnih problemov mladih. Za vsakega od njih oceni, v kolikšni meri velja zate osebno – stanovanjski problem:« 1 = Sploh ne velja, 5 = Zelo velja.

Občutenje stresa. Raven stresa smo opazovali prek enega indikatorja: »Kako pogosto čutiš stres (stres je situacija, ko se počutiš napeto, nemirno, nervozno, zaskrbljeno in se ne moreš osredotočiti)?« 1 = Nikoli oz. nekajkrat v letu, 5 = Večino dni v tednu.

Ocena zdravja. Ocena zdravja je bilo preučevana prek vprašanja »Kako si zadovoljen/zadovoljna s svojim zdravjem?« 1 = Zelo nezadovoljen/a, 5 = Zelo zadovoljen/a.

Tabela 1: OPISNA STATISTIKA

Spremenljivka		Kategorija	%	Min.	Maks.	M	SD	K. asim.	K. spl.
Ekonomski položaj	Ocena mat. položaja svoje družine glede na slovensko povprečje N = 1171 Manj. = 29	Zelo podpovprečno	2,9	1	5	3,07	0,77	-0,30	1,00
		Podpovprečno	12,3						
		Povprečno	59,4						
		Nadpovprečno	21,3						
		Zelo nadpovprečno	1,7						
Stanovanjski status/ Najem	Ali je neprem., v kateri živiš ... (samo tisti, ki ne živijo pri svojih starših), v najemu? N = 279	1 = Da	38,2						
		2 = Ne	61,8						
Bivanjske razmere	Ocena bivanjskih razmer N = 1200	Zelo slabe /neprimerne	0,8	1	5	4,18	0,83	-1,04	1,20
		Slabe	3,5						
		Sprejemljive	11,9						
		Dobre	44,2						
		Zelo dobre	39,6						
	Pomanjkanje prostora N = 1200	1 = Ne	28,5						
	2 = Da	71,5							
Strah pred stanovanjskim problemom N = 1182	V kolikšni meri velja zate osebno – stanovanjski problem?	1 = sploh ne velja zame 5 = zelo velja zame	/	1	5	3,16	1,34	1,34	-1,22
Občutenje stresa N = 1200	Kako pogosto čutiš stres	1 = nikoli 5 = večino dni v tednu	/	1	5	2,93	1,31	0,56	-1,13
Ocena zdravja N = 1200	Kako si zadovoljen s svojim zdravjem?	1 = zelo nezadovoljen 5 = zelo zadovoljen	/	1	5	3,93	0,95	-0,76	0,24

Vir: Mladina 2020 (Lavrič idr., 2020).

Načrt analize

V prvem koraku je bila izvedena deskriptivna analiza vključenih spremenljivk, ki ji je sledila analiza enostavnih povezav (tj. korelacij) med

vklučenimi spremenljivkami. Za to je bil uporabljen program IBM SPSS 22. V zadnjem koraku sta sledili analiza poti med vključenimi spremenljivkami ter analiza neposrednih, posrednih in skupnih učinkov na oceno zdravja med mladimi. Ta korak je bil izveden s pomočjo strukturnega modeliranja z uporabo programa IBM AMOS 22.0.

Rezultati

Rezultati analize povezav pokažejo, da so »premožnejši« mladi redkeje v najemu, svoje bivanjske razmere ocenjujejo kot boljše, redkeje čutijo pomanjkanja prostora, občutijo manj strahu glede stanovanjskega problema. Ta se sicer statistično značilno povezuje z občutenjem stresa ($r = 0,20$; $p < 0,001$), ki je statistično značilno povezan z oceno zdravja ($r = -0,23$; $p < 0,001$; Tabela 2).

Tabela 2: POVEZAVE MED UPORABLJENIMI SPREMENLJIVKAMI

	1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
1. Ek. položaj gospod.	1						
2. St. status/Najem	-0,20**	1					
3. Ocena. biv. razmer	0,28**	-0,26**	1				
4. Pomanj. prostora	-0,21**	0,10	-0,37**	1			
5. Strah pred st. prob.	-0,18**	0,24**	-0,16**	0,21**	1		
6. Občutenje stresa	-0,05	0,04	-0,06*	0,01	0,20**	1	
7. Ocena zdravja	0,13**	0,09	0,21**	-0,09**	-0,09**	-0,23**	1

Opomba: Števila označujejo korelacijske koeficiente; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Vir: Mladina 2020 (Lavrič idr., 2020).

Rezultati torej nakazujejo, da je skrb/strah glede stanovanjske problematike, ki se statistično značilno povezuje z nižjim ekonomskim položajem družine, najemom, pomanjkanjem prostora in slabimi bivanjskimi razmerami, lahko potencialni generator stresa, ki znižuje oceno zdravja. Gre torej za potrditev uvodoma nakazanih povezav, velja pa izpostaviti, da ekonomski položaj, stanovanjski status (najem) in pomanjkanje prostora niso neposredno povezani s stresom. Slednji se negativno statistično značilno (šibko) povezuje le z oceno bivanjskih razmer ($r = -0,06$; $p < 0,05$).

Nadalje, ko gre za različne dimenzije stanovanjsko-bivanjske problematike in oceno zdravja, se pokaže, da se slednja zvišuje z boljšimi bivanjski razmerami in odsotnostjo pomanjkanja prostora. Skladno s pričakovanji so razlike v oceni zdravja povezane z razlikami v ekonomskem položaju ($r = 0,13$; $p < 0,001$).

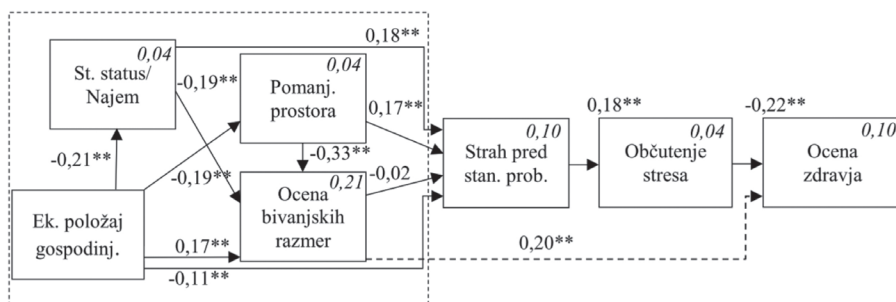
Prvi sklop analiz torej nakazuje, da je vprašanje stanovanjsko-bivanjske problematike med mladimi mogoče vezati na področje njihovega

(duševnega) zdravja, pri čemer se zaradi kompleksne narave povezav med različnimi dimenzijami stanovanjsko-bivanjske problematike, ekonomskim položajem, oceno stresa in zdravja kaže v uvodu nakazana potreba, da se te povezave preuči hkratno.

Ustreznost modela

Pred analizo poti je bila izvedena analiza ustreznosti modela, kot je prikazan na sliki 1. Model je sicer ustrezen, ko je na modelu temelječa matrika kovarianc ekvivalentna matriki kovarianc, ki temelji na opazovanih podatkih. Analiza ustreznosti je pokazala na mejno primernost oblikovanega modela⁸ (CMIN/DF ≤ 5 (6,89, $p < 0,001$); NFI $> 0,90$ (0,88); CFI $> 0,90$ (0,89), RMSEA $< 0,08$ (0,07))⁹ (Byrne, 1994; Browne in Cudeck, 1993; Hu in Bentler, 1995; Bentler in Bonett, 1980; Schumacker in Lomax, 2004), ki pa se je občutno popravila (CMIN/DF ≤ 5 (1,87, $p > 0,05$); NFI $> 0,90$ (0,97); CFI $> 0,90$ (0,99), RMSEA $< 0,08$ (0,03)), ko je bila izvedena modifikacija modela na način, da je bila predpostavljena neposredna povezava med bivanjskimi razmerami in zdravjem (slika 2, črtkano). Zaradi tega je bil v nadaljevanju uporabljen modificiran model, ki sicer smiselno sledi uvodoma nakazani ugotovitvi, da imajo slabe bivanjske razmere neposreden učinek na zdravje.

Slika 2: ANALIZA POTI – STANOVANJSKO-BIVANJSKA PROBLEMATIKA IN OCENA ZDRAVJA

Opomba: ** $p < 0,001$, vrednosti na povezavah predstavljajo standardizirane regresijske koeficiente (neposredna povezava), vrednosti v zg. desnem kotu okvirja (ležeče) pa delež pojasnjene variance za posamezno spremenljivko (vrednost $\times 100 = \%$).

Vir: Mladina 2020 (Lavrič idr., 2020).

⁸ Kot nakazujeja Tabachnik in Fidell (1996), je pri analizi poti ustreznost modela sicer manj pomembna.

⁹ Najprej so navedene kritične vrednosti, v oklepajih pa vrednosti prileganja za uporabljen model.

Neposredne povezave

Rezultati analize neposrednih povezav potrjujejo predhodne ugotovitve – boljši ekonomski položaj se povezuje negativno z najemom, pomanjkanjem prostora in strahom pred stanovanjsko problematiko, pozitivno pa z (boljšimi) bivanjskimi razmerami.

Ekonomski položaj, skupaj s pomanjkanjem prostora in najemom, pojasni 21 odstotkov variance v oceni bivanjskih razmer, ki sicer v tako oblikovanem modelu niso več statistično značilno povezane s strahom pred stanovanjskim problemom. To nakazuje na mediacijo v smislu, da predhodno ugotovljena statistično značilna negativna povezava med bivanjskimi razmerami in strahom pred stanovanjskim problemom vsebuje predvsem učinek ekonomskega položaja družine ter učinek pomanjkanja prostora. Drugače, povezava med bivanjskimi razmerami in strahom pred stanovanjskim problemom izgine, ko je vzpostavljena neposredna vez (»kontrola«) med ekonomskim položajem in strahom (pred stanovanjskim problemom) ter pomanjkanjem prostora in strahom (pred stanovanjskim problemom). Na strah pred stanovanjskim problemom sicer vpliva tudi najem, ki skupaj z ekonomskim položajem in s pomanjkanjem prostora pojasni 10 odstotkov variabilnosti (strahu pred stanovanjskim problemom).

Skladno z rezultati bivariatnih analiz je strah pred stanovanjskim problemom neposredno povezan z občutenjem stresa, slednji pa z oceno zdravja. Ta, skupaj z občutenjem stresa, pojasni 10 odstotkov variabilnosti v oceni zdravja. Ko gre za neposredne povezave, velja sicer izpostaviti še statistično značilen odnos med oceno bivanjskih razmer in oceno zdravja ($\beta = 0,20$; $p < 0,001$).

Posredne povezave

V okviru izvedenih analiz se kažejo mnogotere posredne povezave (Tabela 3). Prvo (od nič različno)¹⁰ posredno povezavo je mogoče opaziti med ekonomskim položajem družine in bivanjskimi razmerami, ki »deluje« prek najema in pomanjkanja prostora.

Ekonomski položaj družine je posredno povezan tudi s strahom pred stanovanjsko problematiko (prek najema, pomanjkanja prostora in bivanjskih razmer) in z zdravjem (prek najema, pomanjkanja prostora, bivanjskih razmer, strahu pred stanovanjskim problemom in stresa).

Posredno vez ekonomskega položaja družine s stresom je sicer mogoče oceniti kot zanemarljivo, čeprav »deluje« v pričakovani smeri – če se

¹⁰ Zaradi manjkajočih podatkov v okviru spremenljivke »najem« ni bilo mogoče izvesti ocene statistične značilnosti posrednih povezav oz. ocene intervalov zaupanja.

ekonomski položaj zviša za standardni odklon, se stres zmanjša za 0,03 standardnega odklona.

TABELA 3: POSREDNE IN SKUPNE POVEZAVE MED UPORABLJENIMI SPREMENLJIVKAMI

	Ek. položaj gos.		St. status/Najem		Pomanj. prostora		Ocena. biv. razmer		Strah pred st. prob.		Občutenje stresa	
	P	S	P	S	P	S	P	S	P	S	P	S
St. status/Najem	0,00	-0,21	–	–	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Pomanj. prostora	0,00	-0,20	0,00	0,00	–	–	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Ocena. biv. razmer	0,11	0,28	0,00	-0,19	0,00	-0,33	–	–	0,00	0,00	0,00	0,00
Strah pred st. prob.	-0,08	-0,18	0,00	0,18	0,01	0,18	0,00	-0,02	–	–	0,00	0,00
Občutenje stresa	-0,03	-0,03	0,03	0,03	0,03	0,03	0,00	0,00	0,00	0,18	–	–
Ocena zdravja	0,06	0,06	-0,05	-0,05	-0,07	-0,07	0,00	0,20	-0,04	-0,04	0,00	-0,22

Opomba: Števila prikazujejo standardizirane regresijske koeficiente. P = posredna povezava; S = skupna povezava (= neposredna + posredna povezava).

Vir: Mladina 2020 (Lavrič idr., 2020).

Šibka posredna povezava obstoji tudi: (1) med najemom in oceno zdravja (prek strahu, stresa in bivanjskih razmer) – če se najem »zviša« za standardni odklon, se ocena zdravja zmanjša za 0,05 standardnega odklona; (2) med pomanjkanjem prostora in oceno zdravja (prek strahu, stresa in bivanjskih pogojev) – če se pomanjkanje prostora zviša za standardni odklon, se ocena zdravja zmanjša za 0,07 standardnega odklona; (3) med strahom pred stanovanjskim problemom in oceno zdravja (prek stresa) – če se strah pred stanovanjskim problemom okrepi za standardni odklon, se ocena zdravja zmanjša za 0,04 standardnega odklona.

Ker je skupna moč povezanosti med strahom pred stanovanjskim problemom in oceno zdravja sicer statistično značilna ($r = -0,09$; $p < 0,01$), je sicer mogoče sklepati, da se precejšen del tega odnosa nanaša na posredujoč učinek stresa (skupni »učinek« v primeru predpostavljene neposredne vezi med strahom in zdravjem znaša 0,07 – ni prikazano –, pri čemer je vrednost standardiziranega regresijskega koeficienta za neposredno povezavo $-0,03$, za posredno pa $-0,04$; Tabela 3).

Precej bolj opazna je sicer skupna moč povezave med strahom pred stanovanjskim problemom (ki ga posredno in neposredno »poganjajo« ekonomski položaj, najem in pomanjkanje prostora) in stresom – če se strah pred stanovanjskim problemom zviša za standardni odklon, se stres zviša za 0,18 standardnega odklona. Poveden je tudi skupni učinek ocene stresa na oceno zdravja – če se ocena stresa zviša za standardni odklon, se ocena zdravja zmanjša za 0,22 standardnega odklona.

Ko gre za močne skupne »učinke«, velja omeniti še učinek ekonomskega položaja družine na oceno bivanjskih razmer – če se ekonomski položaj

družine dvigne za en standardni odklon, se ocena bivanjskih razmer dvigne za 0,28 standardnega odklona, dvig teh za standardni odklon pa dvigne oceno zdravja za 0,20 standardnega odklona.

Sklep

Obstoječa literatura nakazuje na kompleksen odnos med dimenzijami stanovanjsko-bivanjske problematike in zdravjem, pri čemer je preučevanje tega odnosa, sploh glede na »težo« obeh področij, relativno šibko zastopano v znanstveni literaturi (gl. npr. Baker idr., 2016; Seo in Park, 2021). To velja tudi za slovenski kontekst, pri čemer doslej še ni bila izvedena raziskava, ki bi to vprašanje neposredno naslavljala, še posebej ne na primeru mladih, ki se – glede na strukturne razmere in izražene bivanjske preference – srečujejo s pomembnimi ovirami.

Pričujoča študija predstavljena v članku je poskus naslavljanja omenjene vrzeli, in sicer tako, da na reprezentativnem vzorcu slovenskih mladih analizira ali oziroma kako so stanovanjski status (najem/lastna nepremičnina – aspekt stabilnosti), bivanjske razmere (pomanjkanje prostora, slabe bivanjske razmere – aspekt kvalitete/stanovanjske deprivacije) in zaznava stanovanjske problematike (strah pred stanovanjskim problemom) posredno (prek občutenja stresa) in neposredno povezani s posameznikovo oceno zdravja. Ker tuje študije kažejo, da se stanovanjsko-bivanjska problematika povezuje z ekonomskim položajem posameznika (prim. Hernandez in Swope, 2019; Libman, Fields in Saegert, 2012), je bil preučen še odnos med ekonomskim položajem respondentove družine, stanovanjskim statusom, bivanjskimi razmerami in zaznavo stanovanjske problematike (slika 1).

Na osnovi izvedenih analiz je mogoče oblikovati naslednja splošna sklepa:

(1.) Ekonomsko ozadje družine pomembno učinkuje na različne dimenzije stanovanjsko-bivanjskega statusa (stabilnost, kvaliteta) mladih. Konkretno:

- slabši ekonomski položaj zvišuje verjetnost najema in bivanja v tesnih in nasploh slabših bivanjskih razmerah: če se ekonomski položaj družine zniža za en standardni odklon, se najem zviša za 0,21 standardnega odklona, bivanje v pretesnih prostorih in neugodnih bivanjskih razmerah pa za 0,20 oziroma 0,28 standardnega odklona.

(2.) Pokaže se, da imajo neprimerne bivanjske razmere (kot indikator stanovanjske deprivacije) neposreden »učinek« na zdravje, učinek drugih dveh spremenljivk (najem, pomanjkanje prostora) pa je bolj posreden. Natančneje, najem in pomanjkanje prostora oceno zdravja znižujeta prek strahu in stresa, ki ju je mogoče videti kot dejavnika duševne komponente zdravja. Tako najem kot pomanjkanje prostora namreč krepita strah pred

stanovanjskim problemom, ta vpliva na raven stresa, ta pa pomembno znižuje oceno zdravja. Konkretno:

- ocena bivanjskih razmer (ki je pomembno povezana s pomanjkanjem prostora: če se pomanjkanje prostora zviša za en standardni odklon, se ocena bivanjskih razmer zniža za 0,33 standardnega odklona) se neposredno povezuje z oceno zdravja; če se ocena bivanjskih razmer zniža za en standardni odklon, se ocena zdravja zniža za 0,20 standardnega odklona;
- najem in pomanjkanje prostora neodvisno in neposredno krepi strah pred stanovanjskim problemom: če se najem in pomanjkanje prostora zvišata za en standardni odklon, se strah zviša za 0,18 oziroma za 0,17 standardnega odklona;
- strah pred stanovanjskim problemom je pomemben korelat stresa: če se strah pred stanovanjskim problemom zviša za en standardni odklon, se stres zviša za 0,18 standardnega odklona;
- stres je statistično značilno povezan z oceno zdravja: zvišanje stresa za en standardni odklon oceno zdravja zmanjša za 0,22 standardnega odklona.

Pričujoča študija posledično pritrjuje študijam, ki kažejo na pomembno vlogo socioekonomskih dejavnikov, ko gre za stanovanjsko-bivanjsko problematiko (prim. Hernandez in Swope, 2019; Libman, Fields in Saegert, 2012), in študijam, ki kažejo, da ima stanovanjsko-bivanjska problematika učinke tako na fizično kot duševno zdravje (prim. Chung idr., 2020), pri čemer imajo slabe bivanjske razmere (vlaga, slaba osvetlitev, plesen, neustrezno ogrevanje ipd.) neposreden učinek na fizično zdravje (prim. Baker idr., 2016; Navarro idr., 2010), dimenzije stabilnosti, dostopnosti in kvalitete (onkraj dimenzij stanovanjske deprivacije) pa na zdravje vplivajo posredno. Kot kažejo različne študije, nestabilnost, omejen dostop in slaba kvaliteta prožijo skrbi/strahove/stres, kar se nato odraža v slabšem (duševnem) zdravju posameznika (prim. Benteley idr., 2016; Cannuscio idr., 2012; Green idr., 2013; Seo in Park, 2021; Waldron, 2022).

Ugotovitev, da bivanjsko-stanovanjska stabilnost, dostopnost in kvaliteta vplivajo na duševno zdravje, je nedvomno pomembna; s tem je mogoče vsaj deloma razložiti paradoksalno dejstvo, o katerem poroča zadnja nacionalna študija slovenske mladine (Lavrič et al., 2021). Gre za izsledek, ki kaže, da se ocena zdravja pri mladih v Sloveniji poslabšuje, kljub temu da mladi živijo vse bolj zdravo – glede na 2010 pijejo manj alkohola, manj kadijo tobak, ob tem pa jedo bolj zdravo in se več ukvarjajo s športom (Klanjšek in Naterer, 2021). Namreč, če se sledi ugotovitvam študije, tj. da je del poslabšanja v oceni zdravja mogoče pripisati krepitvi ravni stresa – delež tistih mladih, ki stres čutijo večino dni v tednu, se je v obdobju 2010–2020 povečal za 110 odstotkov (Klanjšek in Naterer, 2021) –, je mogoče smiselno domnevati, da na omenjeno slabšo oceno zdravja med mladimi vplivajo tudi za

mlade neugodne razmere na stanovanjskem trgu, ki jim onemogočajo oziroma otežujejo realizacijo njihovih bivanjskih preferenc. Kot je bilo prikazano, dvig strahu pred stanovanjskim problemom za en standardni odklon vodi do dviga ravni stresa za 0,18 standardnega odklona, dvig stresa za en standardni odklon pa vodi do znižanja ocene zdravja za 0,22 standardnega odklona. Da je tovrstno razmišljanje upravičeno, potrjuje študija Seo in Parka (2021), ki sta na primeru mladih v Južni Koreji ugotovila negativno povezavo med stanovanjsko-bivanjskimi problemi kot stresorji in duševnim zdravjem mladih (gl. tudi Green idr., 2013).

Splošni sklep, ki ga je posledično mogoče oblikovati, je, da gre stanovanjsko oskrbo in preskrbo tudi v Sloveniji misliti v kontekstu zdravja, ki vključuje vse bolj pomemben in kritični vidik duševnega zdravja (NIJZ, 2018). Klici po urejanju trga najema in krepitvi neprofitne gradnje (ki za seboj »vlečejo« tudi klice po posegu v premoženjske odnose) se torej ne zdijo nujni zgolj zaradi vidikov, ki se v okviru stanovanjsko-bivanjske problematike najpogosteje izpostavljajo (prim. osamosvajanje, nataliteta), temveč tudi z vidika zdravja med mladimi. To »enostavno« dejstvo je, kljub večkrat izpričani središčnosti obeh področij, vse prevečkrat spregledano ne samo v Sloveniji, ampak tudi drugod (gl. npr. Baker idr., 2016; Seo in Park, 2021).

Glavna omejitev raziskave izvira iz dejstva, da raziskava, na kateri temelji pričujoča študija, ni bila izrecno osredotočena na stanovanjsko-bivanjsko problematiko in (duševno) zdravje mladih. V tem oziru mere, uporabljene v študiji, gotovo niso optimalne, saj gre za subjektivne ocene in izražena stališča – tako glede stanovanjsko-bivanjske problematike kot tudi glede zdravja samega. Določen zadržek gre izraziti tudi glede ocene ekonomskega položaja »svoje« družine. »Svoja družina« lahko namreč pomeni izvorno družino ali pa družino, ki jo mladi posamezniki tvorijo s partnerjem v okviru ločenega gospodinjstva.

Na osnovi povedanega je potrebna določena previdnost pri interpretaciji rezultatov, čeprav velja pri tem omeniti, da je narava omejitev, ki se nanašajo na subjektivnost uporabljenih mer, lastna vsem študijam, ki pri analizi uporabljajo samoporočanje oziroma ocene specifičnih kategorij/vidikov družbenega in posameznikovega življenja (večina).

Naslednja omejitev je gotovo tudi ta, da študija v določenih primerih predpostavlja vzročno-posledično sklepanje (tj. da gre za učinke, vplive). Tako je na primer predpostavljeno, da stres znižuje zdravje, čeprav je na primer mogoče trditi, da je slabo zdravje lahko generator stresa. Podoben argument je mogoče oblikovati tudi za nekatere druge predpostavljene povezave, ne pa za vse. Tako bi na primer zelo težko dokazovali, da slabo zdravje vpliva na neugodne bivanjske razmere, precej smiselno pa se zdi sklepanje (ki ga potrjujejo tudi druge, uvodoma omenjene študije), da imajo neugodni bivanjski pogoji negativen in neposreden vpliv na zdravje.

In nazadnje, med omejitve gre šteti tudi relativno omejeno moč dokazovanja posrednih učinkov, saj zaradi manjkajočih podatkov pri spremenljivki »najem« ni bilo mogoče izvesti ocene statistične zanesljivosti in intervala zaupanja posrednih učinkov. V tem oziru gre nakazane posredne učinke razumeti predvsem v smislu iskanja poti v okviru prihodnjih raziskovanj, ki so na tem področju redke oziroma jih ni. Drugače, pričujočo študijo gre razumeti kot »pilotno študijo«, ki ob podanih uvidih prvenstveno kaže na upravičenost raziskovanja odnosa med stanovanjsko-bivanjsko problematiko in zdravjem, ki bi ga v prihodnje veljalo pospremiti z namensko izvedeno interdisciplinarno raziskavo. S tem bi bilo mogoče nasloviti glavnino identificiranih omejitev, to pa bi okrepilo tudi znanstveno podlago za ukrepanje na ravni pristojnih politik.

LITERATURA

- Agnew, Robert (1992): Foundation for a General Strain Theory of Crime and Delinquency*. *Criminology* 30 (1): 47–88.
- Baert, Patrick, Marcus Morgan, Rin Ushiyama (2022): Existence theory: Outline for a theory of social behaviour. *Journal of Classical Sociology* 22 (1): 7–29.
- Baker, Emma, Laurence H. Lester, Rebecca Bentley, Andrew Beer (2016): Poor housing quality: Prevalence and health effects. *Journal of Prevention & Intervention in the Community* 44 (4): 219–232.
- Bauman, Zygmund (2002): *Tekoča moderna*. Ljubljana: Založba /*cf., Rdeča zbirka.
- Beck, Ulrich (1992): *Risk society*. London: Sage Publications.
- Bentler, Peter M., Douglas G. Bonett (1980): Significant tests and goodness of fit in the analysis of covariance structures. *Psychological Bulletin* 88: 588–606.
- Bentley, Rebecca, David, J. Pevalin, Emma Baker, Kate Mason, Aaron Reeves, Andrew Beer (2016): Housing affordability, tenure and mental health in Australia and the United Kingdom: A comparative panel analysis. *Housing Studies*, 31 (2): 208–222.
- Bentley, Rebecca, Emma Baker & Kate Mason (2012): Cumulative exposure to poor housing affordability and its association with mental health in men and women. *J Epidemiol Community Health* 66 (9): 761–766.
- Blagojević, Aleksandar, Rok Čigon, Alenka Drobnjak, Maša Hawlina, Dora Kavčič, Uroš Mikanovič, Maruša Novak, Špela Perner (2020): Analiza stanovanjske problematike v Mestni občini Ljubljana. *Časopis za kritiko znanosti; Ljubljana* (273): 195–213.
- Browne, Michael W., Robert Cudeck (1993): Alternative ways of assessing model fit. V: K. A. Bollen & J. S. Long (ur.), *Testing structural equation models*, 136–162. Newsbury Park, CA: Sage.
- Byrne, Barbara M. (1994): *Structural equation modeling with EQS and EQS/Windows*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Cannuscio, Carolyn C., Dawn E. Alley, Jose A. Pagán, Beth Soldo, Sarah Krasny, Michelle, M. Shardell, David A. Asch, Terry H. Lipman, (2012): Housing strain, mortgage foreclosure, and health. *Nursing Outlook* 60 (3): 134–142.

- Cherpak, Christine E. (2019): Mindful Eating: A Review Of How The Stress-Digestion-Mindfulness Triad May Modulate And Improve Gastrointestinal And Digestive Function. *Integrative Medicine: A Clinician's Journal* 18 (4): 48-53.
- Chung, Roger Y.-N., Gary K.-K. Chung, David Gordon, Jonathan K.-L. Mak, Ling-F. Zhang, Dicken Chan, Francisco T. T. Lai, Hung Wong & Samuel Y.-S. Wong (2020): Housing affordability effects on physical and mental health: Household survey in a population with the world's greatest housing affordability stress. *J Epidemiol Community Health* 74 (2): 164-172.
- Cleland, Claire, Ade Kearns, Carol Tannahill, Anne Ellaway (2016): Home truths: Are housing-related events more important for residents' health compared with other life events? *Housing Studies* 31 (5): 495-518.
- Green, Rodney D., Marie Kouassi, Padma Venkatachalam, Johnnie Daniel (2013): The Impact of Housing Stressors on the Mental Health of a Low-Income African-American Population. *The Review of Black Political Economy* 40 (1): 53-100.
- Hernández, Diana, Carolyn B. Swope (2019): Housing as a Platform for Health and Equity: Evidence and Future Directions. *American Journal of Public Health* 109 (10): 1363-1366.
- Hočevar, Marjan, Matjaž Uršič, Simona Zavratnik, Primož Medved (2018): *Prostorske in okoljske vrednote 2004-2018*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Arhiv družboslovnih podatkov.
- Househam, Ayman Mukerji, Christine Tara Peterson, Paul J. Mills, Deepak Chopra (2017): The Effects of Stress and Meditation on the Immune System, Human Microbiota, and Epigenetics. *Advances in mind-body medicine* 31 (4): 10-25.
- Hu, Li T., Peter M. Bentler (1995): Evaluating model fit. V: R. H. Hoyle (ur.), *Structural equation modeling: Concepts, issues, and applications*, 76-99. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Klanjšek, Rudi, Tomaž Deželan, Nina Vombergar (2021): Zaposlovanje in podjetništvo. V: Lavrič, M. (ur.), et al. *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji*. 1. izd., 117-162. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2021.
- Klanjšek, Rudi, Žiga Kobše (2018): Zaposlovanje. V: Naterer, A. (ur.) et al. *Slovenska mladina 2018/2019*, 51-58. Zagreb: Friedrich-Ebert-Stiftung, 2019.
- Klanjšek, Rudi, Andrej Naterer (2021): Zdravje in dobro počutje. V: Lavrič, M. (ur.), et al. *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji*, 195-213. 1. izd. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani, 2021.
- Kuhar, Metka (2012): Podaljšano sobivanje staršev in mladih odraslih v Sloveniji: razsežnosti, dejavniki in implikacije. *Socialno delo* 51 (6): 365-378.
- Kuhar, Metka, Alenka Švab (2018): Stanovanjski status in osamosvajanje mladih v Mestni občini Ljubljana. *Družboslovne razprave* 34 (88): 61-92.
- Lavrič, Miran, Rudi Klanjšek (2010): Stanovanjske in bivanjske razmere mladih. V: Lavrič, M. idr. (ur.), *Družbeni profil mladih v Sloveniji*, 347-373. Ljubljana: Republika Slovenija, Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad za Mladino, Založba Aristej.
- Libman, Kimberly, Desire Fields, Susan Saegert (2012): *Housing and Health: A*

- Social Ecological Perspective on the US Foreclosure Crisis. *Housing, Theory and Society* 29 (1): 1–24.
- Madhu, S. V., Azaz Siddiqui, N. G. Desai, Suman B. Sharma, A. K. Bansal (2019): Chronic stress, sense of coherence and risk of type 2 diabetes mellitus. *Diabetes & Metabolic Syndrome: Clinical Research & Reviews* 13 (1): 18–23.
- Mandič, Srna (2008): Home-Leaving and its Structural Determinants in Western and Eastern Europe: An Exploratory Study. *Housing Studies* 23 (4): 615–637.
- Mandič, Srna (2009): Stanovanjske razmere mladih. V: Rakar, T., in U. Boljka (ur.), *Med otroštvom in odraslostjo*, 57–75. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad Republike Slovenije za mladino: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.
- Mulder, Clara H. (2009): Leaving the parental home in young adulthood. V: A. Furlong (ur.), *Handbook of Youth and Young Adulthood*, 203–209. London in New York: Routledge.
- Navarro, Carolina, Luis Ayala, José M. Labeaga (2010): Housing deprivation and health status: Evidence from Spain. *Empirical Economics* 38 (3): 555–582.
- Osborne, Michael T., Lisa M. Shin, Nehal N. Mehta, Roger K. Pitman, Zahi A. Fayad, Ahmed Tawakol (2020): Disentangling the Links Between Psychosocial Stress and Cardiovascular Disease. *Circulation: Cardiovascular Imaging* 13 (8).
- Park, Gum-R., & Youn Jung (2019): Housing insecurity and health among people in South Korea: Focusing on tenure and affordability. *Public Health* 171: 116–122.
- Rubin, Roberta, Aandrea Ponsor (2019): Affordable Housing and Resident Health. *Journal of Affordable Housing & Community Development Law* 27 (2): 263–317. Academic Search Complete.
- Schumacker, Randall E., Richard G. Lomax (2004): *A beginner's guide to structural equation modeling*, Second edition. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Seo, Bo-K., Gum-R. Park (2021): Housing, Living Arrangements and Mental Health of Young Adults in Independent Living. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18 (10): 5250.
- Shaw, Clifford R., Henry D. McKay, (1972): *Juvenile delinquency and urban areas*. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Tabachnik, Barbara G., Linda S. Fidell (1996): *Using Multivariate Statistics*. New York: Harper Collins.
- Thomson, Hilary, Sian Thomas, Eva Sellstrom, Mark Petticrew (2009): The Health Impacts of Housing Improvement: A Systematic Review of Intervention Studies From 1887 to 2007. *American Journal of Public Health* 99 (S3), S681–S692.
- Uršič, Matjaž (2021): Bivanjske in stanovanjske razmere. V: Lavrič, M. (ur.), et al. *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji*, 165–193. 1. izd. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Ljubljana: Založba Univerze v Ljubljani.
- Uršič, Matjaž, Marko Hočevar (2007): *Protiurbanost kot način življenja*. Ljubljana: FDV, Ost.
- Waldron, Richard (2022): Responding to housing precarity: The coping strategies of generation rent. *Housing Studies* 0 (0): 1–22.

VIRI

- APA – American Psychological Association (2004): Children's mental health problems seen as »epidemic«. Dostopno prek <https://www.apa.org/monitor/dec04/epidemic>, 15. 4. 2022.
- Eurostat (2022): Podatki o stan. deprivaciji. Dostopno prek <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>, 5. 2. 2022.
- Geodetska uprava RS (2021): Poročilo o slovenskem nepremičninskem trgu za 1. polletje 2021. GURS: Ljubljana. Dostopno prek https://www.mvn.e-prostor.gov.si/fileadmin/user_upload/MVN/Dokumenti/Porocila/Polletno_porocilo_za_leto_2021.pdf, 5. 2. 2022.
- Lavrič, Miran idr. (2020): Mladina 2020: Položaj mladih v Sloveniji [Baza podatkov]. Maribor, Ljubljana: Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru, Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani.
- MZ – Ministrstvo za zdravje (2018): Resolucija o nacionalnem programu o duševnem zdravju za obdobje od 2018 do 2028, dostopno prek <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MZ/DOKUMENTI/Preventiva-in-skrb-za-zdravje/dusevno-zdravje/Resolucija-o-nacionalnem-programu-o-dusevnem-zdravju-2018-2028.pdf>, 20. 4. 2022.
- MSS – Mladinski svet Slovenije (2010/2019): Stanovanjska problematika mladih; programski dokument MSS (prenovljena izdaja 2019). Dostopno prek http://mss.si/wp/wp-content/uploads/2019/02/stanovanja_web.pdf, 5. 2. 2022.
- NIJZ – Nacionalni inštitut za javno zdravje (2018): Duševno zdravje otrok in mladostnikov v Sloveniji. Dostopno prek <https://www.nijz.si/sl/publikacije/dusevno-zdravje-otrok-in-mladostnikov-v-sloveniji>, 7. 2. 2022.
- OWD – Our World in Data (2022): Prevalence of mental health and substance use disorders. Dostopno prek <https://ourworldindata.org/mental-health#prevalence-of-mental-health-and-substance-use-disorders>, 20. 4. 2022.
- SURS – Statistični urad Republike Slovenije (2022): Podatki o gibanju cen nepremičnin. Dostopno na: <https://www.stat.si/StatWeb/Field/Index/2/31> (5. 2. 2022).
- WHO – World Health Organization (2017): Determinants of health. (b. d.). Dostopno prek <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/determinants-of-health>, 13. 4. 2022.